

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 6, sayı / issue: 2
(Güz / Autumn 2019): 117 - 152.

**Erken Ödeme İndirimi Muamelesinin Şer'î Hükümü ve Cahiliye Ribâsı
ile İlişkisi Açısından Tahlili**

The Analysis on the Transaction of Early Cash Discount in Terms of the
Relationship with Its Legal Ruling and the Interest of Jahiliyyah

Mehmet Aziz Yaşar

Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi, İslam
Hukuku Anabilim Dalı
Asist. Prof., Mardin Artuklu University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Islamic Law.
e-mail: ya-ar19801@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4677-1017>

DOI: 10.33718/tid.561992

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 8 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 28 Ekim / October 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Mehmet Aziz Yaşar, "Erken Ödeme İndirimi Muamelesinin Şer'î Hükümü ve
Cahiliye Ribâsı ile İlişkisi Açısından Tahlili", *TİD* 6/2 (Güz 2019): 117 - 152.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Erken Ödeme İndirimi Muamelesinin Şer'î Hükümü ve Cahiliye Ribâsı ile İlişkisi Açısından Tahlili

Öz

Vadeli borçta peşin ödeme karşılığında indirim yapılmasının caiz olup olmayacağı meselesi çalışmamızın ana mevzudur. Cumhur söz konusu indirim vadenin satın alınması olarak kabul etmiş ve bunu da cahiliye ribâsı çerçevesinde değerlendirerek haram kabul etmiştir. Bazı fakihler ise böyle bir indirim tarafların menfaati olarak düşünmüş ve meseleyi indirim sulhu bağlamında değerlendirerek helal görmüşlerdir. Bu konudaki ihtilafların temel nedeni muteâriz görünen iki hadisin bulunmasıdır. Makalede erken ödeme indirimi muamelesinin şer'î hükmüne ilişkin fukahânın yaklaşımları ortaya konulmuştur. Bu bağlamda konunun mahiyeti ile ilgili bilgi verildikten sonra söz konusu iki hadisin sened tahlili yapılarak konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ardından fakihlerin görüşleri gerekçeleriyle birlikte değerlendirilerek tercihe şayan görüş tespit edilemeye gayret edilmiştir. Bu meyanda söz konusu muamelelerin cahiliye ribâsı ile ilişkisinin olup olmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken Ödeme, İndirim, Cahiliyye Ribâsı, Vade, Borç, Alacaklı, Borçlu.

The Analysis on the Transaction of Early Cash Discount in Terms of the Relationship with Its Legal Ruling and the Interest of Jahiliyyah

Abstract

The matter about whether it is permissible that there is a discount in the time loan in exchange for the advance payment is our study's main subject. The majority of scholars accepted the aforementioned discount as the purchase of term, and accepted it as unlawful by evaluating it within the scope of interest of jahiliyyah. Some jurists thought such discount as the benefit of parties and accepted the discount as halal by evaluating it in the context of discount magistrate. The main reason of disputes about this matter is that there are two opposite hadiths. The approaches of jurists were revealed about the canonical judgment of the transaction of early cash discount in the article. In this context, the information will be firstly given about the importance of this matter, and then the subject will be tried to be enlightened as the sanad criticism is made about the aforementioned hadiths. Then, an effort was made to determine a view worthy to be preferred as the views of jurists were evaluated with their legal reasoning. In this respect, it was tried to be determined about whether there is a relationship between the aforementioned transaction and the interest of jahiliyyah.

Keywords: Advance Payment, Discount, Usury of Jahiliyyah, Term, Debt, Payee, Obligor.

Giriş

İnsan hayatında ticari akitlerin önemi çok büyüktür. İnsan bu akitler sayesinde yaşamını sıkıntıya düşmeden idame ettirmekte ve birçok ihtiyacını karşılayabilmektedir. İnsan hayatındaki bu önemi, “Allah alış-verişi helal, ribâyı ise haram kıldı.” (el-Bakara, 2/275) âyetiyle ortaya konulmuş ve bu âyet Müslümanlar için ticaretin temel dayanağı olmuştur. Resûlullah da bu ve benzeri âyetleri açıklayarak ticaret ile faiz arasındaki farkı ortaya koymuştur. İlk dönem İslâm hukukçuları da ilgili âyet, hadis ve sahâbenin uygulamalarından hareketle ticareti ribâdan ayıran özellikleri tespit etmiş ve telif ettikleri eserlerde her iki muamelenin şartlarını ve uygulama esaslarını tafsilatıyla irdelemişlerdir. Hukukçuların bu konudaki titiz çalışmaları sayesinde ticaret akitleri ile ribâ muameleleri büyük ölçüde birbirlerinden ayırt edilmiş ise de bunu tüm muameleler için söylemek zordur. Zira gerek konuya ilişkin birbiri ile çelişkili görünen hadislerin vârid olmasından gerekse diğer bazı nedenlerden ötürü birtakım muamelelerin haram ribâ kapsamına dâhil olup olmadığı hala tartışmalıdır. Bu konudaki ihtilaflar sahabe dönemine kadar dayanmaktadır.

Literatürde, “(Vadeyi) düşür ve (indirimli) öde” (ضح وتعجل) olarak ifade edilen söz konusu muamele, klasik fıkıh eserlerinde daha çok “sulh” bölümünün “borcun bir kısmından feragat etme akdi” alt başlığında işlenmektedir. Genel anlamda bu sözleşme, üzerinde anlaşma yapılan şeye göre iki grupta incelenir.¹ Birincisi, borcun başka bir ayn veya menfaat ile değişimidir ki (muâvaza) bu tür sulhun hükmü yapılan sözleşmenin mahiyetine göre belirlenir. Örneğin borçlu kişi, ikrar ettiği iki bin lira borcu yerine alacaklı ile bir bilgisayar üzerine anlaşırsa bu satım akdi olarak değerlendirilir ve bu tür akitlerde aranan rükün ve şartlar onun için de aranır. İkincisi, borçlunun zimmetinde sabit olan borcun bir kısmı üzerinde yapılan sulhtur. Buna “sulhu'l-ibrâ” veya “sulhu'l-ıskât” denir.² Bu çeşit sözleşme, sulh edilen borcun vadeli veya peşin olmasına bağlı olarak iki kısma ayrılır. a) Sulha/uzlaşmaya konu olan borcun peşin olup, karşılıksız olarak belli bir oranından vazgeçilmesidir. Şekil yönüyle farklı değeren-

1 Ali b. Muhammed el- Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr fî fikhî'l-imâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1999), 6: 367.

2 Kişinin başkasında olan alacak hakkından feragat etmesidir. Bk. Mustafa el-Hınn v.diğr., *el-Fıkhü'l-menhecî 'alâ mezhebi'l-imâm eş-Şâfiî* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992), 6: 175-176; H. Yunus Apaydın, “İbrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 263-266.

dirmeler yapılmışsa da fukahanın geneli, konuya ilişkin fıkıh kitaplarında ileri sürülmüş şartların gerçekleşmiş olması kaydıyla bu sözleşmeyi sahih görmüşlerdir. Örneğin herhangi bir şart koşulmaksızın sabit olan borcun bir kısmının düşürülmesi üzerine yapılan sulh sözleşmesi geçerli olur ve borçlunun zimmeti düşürülen meblağ kadar ibra olur.³ Buna mukabil bir şarta bağlı olarak yapılan sulh sözleşmesi ise geçerli değildir.⁴ b) Vadeli olarak ödenecek borcun, peşin ödenmesi karşılığında bir kısımdan vazgeçilerek yapılan sözleşmedir. Fukaha arasındaki ihtilaf da bu noktadır. Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin (ö. 321/933) de isabetle belirttiği gibi fıkıh ilminde önemli bir yere sahip bu konunun çözümü için iyi bir incelemenin yapılması elzemdir.⁵ Fakat tespit edebildiğimiz kadarıyla müstakil olarak konuya doğrudan ilişkili -Dımaşk Üniversitesinde bir yüksek lisans öğrencisi tarafından hazırlanmış- bir makale bulunmaktadır. Makalede konuya yeteri kadar nüfuz edilememiş, bu sebeple de konu tam olarak açıklanamamıştır. Bu çalışmanın dışında araştırmacıların konuya ilişkin çalışmaları, gördüğümüz kadarıyla tebliğ, fetva veya İslâm iktisadı ile ilgili konular ele alınırken yüzeysel temaslar şeklinde olmuştur.⁶ Bu çalışmada konu teferruatlı bir şekilde ele alınacak ve konu etrafındaki ihtilaflar belirlenerek değerlendirmeler yapılacaktır. Bu bağlamda da öncelikle konuya ilişkin iki zıt rivayetin tahlili yapılarak hangisinin tercih edilebileceği belirlenmeye çalışılacaktır. Bunun yanında konuya ilişkin hem klasik dönem fakihlerin hem de muasır âlimlerin görüşlerine yer verilerek tartışılacaktır.

1. Erken Ödeme İndirimi Muamelesine İlişkin Rivayetler

Konuya ilişkin iki rivayet mevcuttur: Birincisi, farklı tarik ve ifadelerle İbn Abbâs'tan rivayet edilen şu hadistir: Yahudilerden Benî Nadîr

3 Muhammed b. Abdullah İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Müğnî* (b.y. Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968), 4: 362-363; Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müftîn*, thk. Zuhayr eş-Şâvîş (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1412/1991), 4: 193; Fahrettin Atar, "Sulh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 483.

4 Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih minel'l-hilâf* (b.y. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 5: 235.

5 Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu müşkilil-âsâr*, Thk. Şuayb el-Arnâvut (b.y. Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 11: 64.

6 Bk. Refik Yunus el-Mısrî, *Bühûsün fi'l-iktisadi'l-islâmî* (Dımaşk: Dâru'l-Mektebî, 1430/2009), 283-284; Halid 'Azîzî, "Da' ve te'accel 'inde'l-fukâha", *Mecelletü't-Terbiyye ve'l-İlim* 12/3 (2011): 202-220.

kabilesinin Medine'den sürülmesi üzerine bazıları, Resûlullah'a gelerek Medineli Müslümanlardan daha vadesi gelmemiş alacaklarının bulunduğunu söylemişlerdir. Resûlullah onlara “ضعوا وتعجلوا / indirim yapın, peşin alın” buyurdu.⁷ Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014), sahih olmasına rağmen Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) bu hadisi tahrîc etmediklerini belirtmiştir.⁸ Bunun yanında Zehebî (ö. 748/1347), senedin zincirinde bulunan Müslim b. Hâlid ez-Zencî'nin (ö. 179/795) zayıf olduğu ve Abdülaziz b. Yahya'nın (ö. 235/849) sika olmadığı gerekçesiyle hadisin sahih olmadığına hükmetmiştir.⁹ Dârekutnî (ö. 385/995) de sened zincirinde bulunan Müslim b. Hâlid'in sika olmasına rağmen hafıza bozukluğundan ötürü rivayetinin muztarib (sıkıntılı)¹⁰ olduğunu ifade etmiştir.¹¹ Esasen hadisin senedinde bulunan diğer bazı râvilerin durumlarıyla ilgili, hadisin sıhhatine halel getirecek menfi değerlendirmeler yapılmışsa da İbnu'l-Kattân'ın (ö. 628/1231) da ifade ettiği şekilde hadisin medarı Müslim b. Hâlid'dir.¹² Müslim'in durumuyla ilgili ise rivayeti zayıf, münkerü'l-hadîs, çok yanılan, aşırı dalgın gibi farklı değerlendirmeler yapılmış ve hadisi zayıf görülmüştür. Dolayısıyla sözü edilen hadisin sahih veya hasen olduğunu söyleyenler olmuşsa da onun zayıf olduğunu savunan görüş daha yaygın olmuştur.¹³ Ancak hadis, sened açısından zayıf görüldüğü halde İbn Abbâs'tan hadisin paralelinde, sened açısından sahih görülen şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Alacaklının borçlusuna “Borcunu peşin

7 Muhammed b Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 7: 45-46.

8 Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim, *el-Müstedrek 'ala's-sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 2: 61.

9 Ebû Hafs Ömer İbnü'l-Mulakkın eş-Şâfiî, *Muhtasarı talhisi'z-zehebî* (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1411/1990), 1: 562.

10 Muztarib hadis için bk. Talat Koçyiğit, *Hadîs Usulü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967): 106-107.

11 Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnâvut vdğr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), 3: 466.

12 Ali b. Muhammed İbnu'l-Kattân, *Beyânu'l-vehm ve'l-ihâm fî kitâbi'l-ahkâm*, thk. el-Hüseyin Âyet Said (Riyad: Dâru Taybe, 1418/1997), 3: 131-134.

13 Muhammed b. Amr el-Akîlî, *ed-Dü'afâü'l-kebîr*, Thk. Abdulmutî Emin Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984), 3: 251; Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmu ehli'z-zimme*, Thk. Yusuf b. Ahmed el-Bekrî-Şâkir b. Tevfik el-Ârûrî (ed-Demâm: Ramâdî li'n-Neşr, 1418/1997), 1: 396; Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*, thk. Hisâmüddîn el-Küdsî (Kahire: Mektebetü'l-Küdsî, 1414/1994), 4: 130-131.

öde sana indirim yapayım.” şeklindeki teklifinde herhangi bir sakıncanın bulunup bulunmadığı şeklinde sorulan soruya İbn Abbâs, “Bunda bir sakınca yoktur; ribâ borcun ertelenmesi karşılığında alınan fazlalıktır.” şeklinde cevap vermiştir.¹⁴

İkinci hadis Mikdâd b. el-Esved’den (ö. 32/652) rivayet edilmiştir. Mikdâd şöyle anlatır: “Birine yüz dinar borç para vermişim. Ona, ‘Bana doksan dinarı peşin öde, on dinarı eksik alayım. teklifinde bulundum. O da bunu kabul etti. Daha sonra durum Resûlullah’a intikal edilince bana ‘Ey Mikdâd ribâyı yedin ve yedirdin.’ buyurdu.” Bu hadis Beyhakî (ö. 458/1066) tarafından tahrîc edilmiştir.¹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1351) hadisin senesinde zayıflık olduğunu belirtmiştir.¹⁶ Zafer et-Tehânevî (ö. 1394/1974) ise hadisin derecesine ilişkin şunları kaydetmektedir: “Senedin zincirinde bulunan Yahya b. Ya’lâ el-Eslemî (ö. 180/796) Şîf olup onun rivayetleri zayıf görülmüştür. Fakat hadisin birbirlerini takviye eden farklı tarikleri bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Ömer (ö. 23/644), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) ve İbn Ömer’den (ö. 74/693) bu tür muameleyi yasaklayan sahih rivayetler nakledilmektedir.”¹⁷ Ebu’l-Minhâl (ö. 129/746), İbn Ömer’e, “Bana borcu olan kimse, alacağına bir kısmından vazgeçmesi karşılığında borcumu peşin ödeme teklifinde bulundu, bunun bir sakıncası var mı?” şeklinde bir soru yöneltmiştir. İbn Ömer bu uygulamaya izin vermemiş ve Hz. Ömer’in de bu uygulamayı yasakladığını ifade etmiştir.¹⁸ Bu konuda sahâbe ve tabiîn dönemine ait buna benzer farklı örnekler de mevcuttur.¹⁹

Yukarıda zikrettiğimiz iki hadis ile ilgili bilgileri incelediğimizde birinci hadisin daha sağlam olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilk hadisin senesinde zayıflık olduğu hususundaki görüş ağırlıkta olsa da onu sahih veya hasen olarak gören muhaddisler de olmuştur. Hâkim en-Nisâbü’rî bu hadisi sahih görmüş ve Askalânî de (ö. 852/1448) Beyhakî’nin rivayeti-

14 Zafer Ahmed el-Usmânî et-Tehânevî, *İ’lâü’s-sünen* (Pakistan: İdâretu’l-Kur’an ve’l-Ulûmi’l-İslâmiyye, 1415/1994), 14: 364.

15 Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 6: 47.

16 Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğasetü’l-lehfân fi mesâyidi’ş-şeytân*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî (Riyad: Mektebetu’l-Me’ârif, ts.), 2: 12.

17 Zafer et-Tehânevî, *İ’lâü’s-sünen*, 14: 364.

18 Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 6: 47; İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *Câmi’u’l-fıkıh* (ed. Yüsrî es-Seyyid Muhammed, 1421/2000), 4: 364.

19 Bu tür örnekler için bkz. Zafer et-Tehânevî, *İ’lâü’s-sünen*, 14: 363-364.

ni esas alarak hadisin mürsel ve hasen olduğunu söylemiştir.²⁰ Hadisin medarı olarak tavsif edilen Müslim b. Hâlid'in sika olduğunu söyleyenler olduğu gibi sika olmadığını savunanlar da olmuştur. Sözelimi İmam Şâfiî (ö. 204/819) ondan rivayette bulunmuş ve onu hüccet kabul etmiştir. İbn Kayyim bunu şu şekilde anlatmaktadır: "Sözü edilen hadis sünen şartı üzerindedir. İsnadı sağlam olduğu halde Beyhakî onu zayıf görmüştür. Onun bu hadisi zayıf görmesi ise Müslim b. Hâlid yüzünden olmuştur. Hâlbuki Müslim fakih ve sika biridir. Şâfiî ondan rivayette bulunmuştur. Onun rivayet ettiği hadisler hasen derecesinden aşağı değildir."²¹ Zehebî, Müslim b. Hâlid hakkında şunları kaydeder: "Bazı hadis eleştirmenleri Müslim b. Hâlid'in hadisini hasen derecesine çıkarmışlardır."²² Bahse konu mesele hakkında görüş belirten bazı muasır araştırmacılar, zikrettiğimiz argümanlardan hareketle sözü edilen hadisin hüccet olarak kabul edilip amel edilebileceği sonucuna varmışlardır.²³ Yine hadisin ilim erbabı arasında "Benî Nadr olayı" olarak şöhret bulması da onu takviye eden başka bir husustur. Buna mukabil ikinci rivayet için böyle bir durum söz konusu olmamıştır. İkinci rivayetin sahih veya hasen olduğunu iddia eden olmamıştır. İbn Rüşd'ün (ö. 595/1199) konunun ihtilaflı olmasının nedenini açıklarken "İbn Abbâs'ın hadisi ile şebek kıyasının²⁴ muarız olmasıdır" demesi bunu göstermektedir.²⁵

2. Erken Ödeme İndirimi Muamelesine İlişkin Fakihlerin Yaklaşımları

Vadesi gelmemiş borcun, erken ödenmesi karşılığında bir kısmından vazgeçilme muamelesi sahâbe döneminden itibaren tartışılabilen bir meseledir. Burada klasik dönem fakihlerinden söz konusu meseleyi caiz görenler ve caiz görmeyenler ile muâsır âlimlerin yaklaşımları ayrı olarak

20 Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-âliyye*, Thk. Komisyon (nşr. Dâru'l-Âsime li'n-Neşr ve't-Tavzî, 1419/1998-1420/2000), 7: 365.

21 İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehfân*, 2: 13; *Ahkâmu ehliz-zimme*, 1: 396.

22 Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût ve diğerleri (b.y. Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 8: 177.

23 Zafer et-Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 14: 364-367.

24 Bk. Abdurrahman Candan, "İlletin Formelliğinden Benzerliğin Sadeliğine: Hükümlerin Tespitinde Şebek Yöntemi", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]* 48/1, (2012), 123-134.

25 Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004), 3: 162.

irdelenip değerlendirilecektir.

2.1. Erken Ödeme İndirimi Muamelesini Caiz Görenler

Sahâbeden İbn Abbâs bu görüşe öncülük etmiştir. O, vadesi gelmemiş borcun, peşin ödenmesi karşılığında bir miktarından vazgeçilmesini mutlak olarak helal görmüş ve yukarıda Benî Nadîr ile ilgili zikredilen hadisi delil göstermiştir. İbn Abbâs bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir: “Borcun ötelenip bunun karşılığında daha fazla ödemenin talep edilmesi durumu ribâyı içeren bir muameledir. Erken ödemenin karşılığında yapılacak indirim ribâyı içermez.”²⁶ İbn Abbâs’ın bunu iyilikten saydığı da nakledilmiştir.²⁷ Tabiîn neslinden Neha’î (ö. 95/714) bu görüşü tercih etmiştir. Bu konuda Saîd b. el-Müseyyeb’e (ö. 96/715) iki farklı görüş nispet edilmiştir. Birisinde bu muameleyi helal, diğerinde ise ribâ olarak gördüğü nakledilmiştir.²⁸ Züfer b. Hüzeyl (ö. 157/775) ve İmam Mâlik’in (ö. 179/795) talebelerinden İbnü’l-Kâsım (ö. 191/807) bu görüşü tercihe şayan bulmuşlardır.²⁹ İmam Şâfiî’nin bir görüşünde bunu caiz görüp iyi hasletlerden saydığı nakledilmiştir.³⁰ Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) de cevaz yönünde bir görüşü olduğu rivayet edilmiştir.³¹ İmâmiyye mezhebinde de yerleşik görüşün cevaz yönünde olduğunu görüyoruz. İmâmiyye’nin önemli mensuplarından Muhammed el-Bâkır’a (ö. 114/733), peşin ödenmesi karşılığında vadesi dolmamış alacağın bir kısmından vazgeçilmesinin caiz olup olmadığı sorulmuş, o bunda şer’î bir sakınca olmadığını ifade etmiştir. Aynı şey, İmam Ca’fer’e (ö. 138/755) de sorulmuş, o da aynı cevabı vermiştir. İmâmiyye’ye göre bu tür muamelelerin geçerlilik kazanmasının ölçütü akde taraf olanların karşılıklı rızalarıdır.³² Zeydiyye mezhebinin de bahse konu muameleyi caiz gördüğü belirtilmektedir. Emîr es-Sen’ânî (ö. 1182/1768), konuya ilişkin fakihlerin düşüncelerine

26 Yusuf b. Abdullah İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, thk. Muhammed ‘Atâ- Muhammed Ali Muavviz (Beyrut: Kütübî’l-İlmiyye, 1421/2000), 6: 489.

27 Muhammed b. Abdilbâkî ez-Zürkânî, *Şerhu’z-zürkânî ‘alâ muvattai’l-İmâm Mâlik*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa’d (Kahire: Mektebetu’s-Sikâfeti’d-Dîniyye, 1424/2003), 3: 483.

28 Bk. İbn Abdilber, *el-İstizkâr* 6: 489.

29 Tahâvî, *Şerhu müşkili’l-âsâr*, 11: 64; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 6: 491.

30 İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 6: 489.

31 İbn Kayyim, *İğâsetü’l-lehân*, 2: 11.

32 Muhammed b. el-Hasan el-Hürr el-Âmilî, *Vesâilü’s-Şî’a ve müstedrekühâ* (Kum: Mehir, 1414/1994), 18: 376; Hasan el-Cevâhirî, *Bühûsün fi’l-fikhi’l-mu’âsir* (Beyrut: Dâru’z-Zehâir, ts.), 4: 108-110.

yer verdikten sonra “İbn Abbâs’ın görüşü makbuldür. Onun gerekçesi ise hadistir. Bunun dışındaki görüşleri savunanların bu hadisin ribâ âyetiyle nesh edildiğini iddia etmeleri tahminden ibarettir.” diyerek bu muamele- nin caiz olduğuna vurgu yapmıştır.³³ İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve onun talebesi İbn Kayyim de bu muameleyi caiz görmüşlerdir.³⁴ Bu görüşün gerekçesi olarak yukarıda bahsi geçen İbn Abbâs’ın rivayet ettiği hadis³⁵ ile birlikte genelde şöyle bir akıl yürütme yapılmıştır: Erken ödeme mu- kabilinde borçtan yapılan indirim muamelesi ribânın tam zıddıdır. Çünkü ribâ hem borçta hem de vadede yapılan bir ziyadeyi içermektedir. Bu ise borçluya zarar vermekten, alacaklıya ise haksız kâr sağlamaktan ibarettir. Söz konusu muamele ise borçlunun zimmetini borçtan beraat etmesi yön- nüyle, alacaklının da vadeyi beklemeden alacağına kavuşması açısından her iki tarafa yarar sağlamaktadır. Diğer taraftan ribâda gecikme karşılı- ğında alınan fazlalık, borçlunun yükünün faydasız yere ağırlaşmasından başka bir şey değildir. Söz konusu muamelede ise borçlunun zimmetinin borçtan kurtarılması amaçlanmaktadır. Zaten esir olarak isimlendirilen borçlunun zimmetinin borçtan ve dolayısıyla da esaretten kurtarılması arzulan bir durumdur.³⁶

İmâmiyye ve Zeydiyye mezheplerinin yanında Züfer, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim’in bu görüşte karar kıldıklarını görüyoruz. Diğerlerine ge- lince; İmam Şâfiî’ye bu görüşü nispeti az sayıda kişi tarafından dile getiril- miştir. Onun öğrencilerinden sadece Müzenî’nin (ö. 264/878) bu görüşü kendisine nispet ettiği, Tahâvî tarafından iddia edilmiştir. Gerek Şâfiîler- den gerekse diğer mezheplerden olsun konuya değinen hemen tüm fakih- ler aksi görüşü ona nispet etmişlerdir. İbn Kayyim’in de ifade ettiği gibi onun ashabından neredeyse hiç kimse bu görüşü kendisine nispet etmiş değildir.³⁷ Aynı şekilde İmam Ahmed’e de iki zıt görüş nispet edilmiş ise de caiz olmama yönündeki görüşün kendisine nispeti daha ağırlıkta ol-

33 Muhammed b. İsmail Emîr es-Sen’ânî, *et-Tahbîr li idâhi ma’âni’t-teysîr*, thk. Muham- med Subhî (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1433/2012), 1: 572.

34 İbn Kayyim, *Ahkâmu ehlî’z-zimme*, 1: 395-396; *İ’lâmü’l-muvakki’in ‘an rabbi’l-âlemîn*, Thk. Muhammed Abdusselâm İbrahîm (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1411/1991), 3: 278.

35 Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 7: 45-46.

36 İbn Kayyim, *İğâsetü’l-lehfân*, 2: 13; İbn Kayyim, *İ’lâmü’l-muvakki’in*, 3: 278.

37 Tahâvî, *Şerhu müşkili’l-âsâr*, 11: 64.

muştur.³⁸

2.2. Erken Ödeme İndirimi Muamelesini Caiz Görmeyenler

Çoğunluğu teşkil eden fukahaya göre peşin ödeme karşılığında vadesi gelmemiş borçta yapılan indirim anlaşması mutlak olarak caiz değildir. Yani ister bu anlaşma asıl akit (borç akdi) sırasında şart olarak koşulmuş olsun ister sonradan yapılmış olsun mutlak olarak haramdır. Sahâbeden Zeyd b. Sâbit, İbn Ömer ve Mikdâd b. el-Esved bu görüşün önemli savunucularıdır. Tabiînden Saîd b. el-Müseyyeb'e men' ve cevaz olarak iki ayrı görüş nispet edilmiş olsa da men' yönündeki görüşü daha yaygındır.³⁹ Aynı zamanda bu görüş Şa'bî (ö. 104/722), Hasan el-Basrî (ö. 110/728), İbn Sîrîn (ö. 111/729) ve el-Hakem b. Uteybe (ö. 115/734) gibi tabiînin önde gelen simalarına da nispet edilmiştir.⁴⁰ Mezhep kurucularından Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel ile bunların içtihat metotlarını izleyen diğer fakihlerin kahir ekseriyetinin bu görüşü benimsedikleri nakledilmektedir.⁴¹ Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki, bir kısım fukaha ve özellikle son dönem bazı araştırmacıların iddia ettiğinin⁴² aksine zikrettiğimiz fukaha çoğunluğunun konuya ilişkin görüşlerinin detayında farklılık vardır. Bu sebeple her bir mezhebin konuya ilişkin düşüncesini ayrı olarak aktarmaya çalışacağız.

Haneî mezhebi: Hasan b. Ziyâd'ın (ö. 204/819) naklettiğine göre

38 Abdurrahman b. Muhammed İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir (İnsâf ve İknâ ile birlikte)*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Turkî, Abdulfettâh Muhammed el-Huluv (Kahire: Hecer li't-Taba'e ve'n-Neşr, 1415/1995), 13: 130; Ali b. Süleyman Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-racih mine'l-hilâf* (Kahire Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1415/1995), 13: 131; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühu*, (Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, ts.), 5: 3726.

39 Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 11: 62.

40 İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 6: 490.

41 Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*, (b.y. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1431/2010), 3: 209; Abdullah b. Abdurrahman el-Kayravânî, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât 'alâ mâ fi'l-müdevvene min ğayrihâ mine'l-ümme'hât*, thk. Komisyon (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1420/1999), 6: 131; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 6: 491; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 4: 196; Merdâvî, *el-İnsâf*, 13: 130-131; Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, 3: 483.

42 Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyetü'l-kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404-1427/1983-2006), 2: 39; Muhammed Takî el-'Usmânî, *Bühûsün fi kadâya fikhiyye mu'âsire*, 3. Baskı (Dımaşk Dâru'l-Kalem, 1432/2011), 1: 26.

Ebû Hanîfe, Ziyâd b. Meysere'nin (ö. 53/672) babasından rivayet ettiği şu ifadeleri aktarmaktadır: “Bana birisinin vadeli alacağı vardı. Peşin ödemem karşılığında alacağından indirim yapacağını söyledi. Bunu İbn Ömer'e arz ettim. O beni bundan nehyetti.” Hasan, Ebû Hanîfe'nin bu hadisle amel ettiğini söylemektedir.⁴³ Ebû Hanîfe'nin talebelerinden Züfer bu görüşün aksini savunmuştur. Ebû Yusuf'tan (ö. 182/798) konuyla ilgili açık bir ifade nakledilmemekle beraber, “Borcun erken ödenmesi iyilikten sayıldığı gibi alacaklının indirim yapması da iyiliktir.” biçimindeki düşüncesinden hareketle onun bu muameleye cevaz vermiş olabileceği söylenmiştir.⁴⁴ Fakat sırf bu düşüncesinden yola çıkarak onun bu muameleye cevaz verdiği söylenemez. Zira Ebû Yusuf'un bu sözleri bahse konu mesele ile alakalı olabileceği gibi herhangi bir şart olmaksızın teberru olarak borçlunun borcunu peşin ödemesine ve alacaklının da indirimine gitmesine hamledilmesi de mümkündür. Bu tür muamelenin cevazında ise ittifak vardır. Nitekim sonraki Hanefî fakihleri, konuyu daha etraflı bir biçimde ele almış ve haram olan muameleyi, tarafların vadesi gelmemiş borç için karşılıklı olarak erken indirim üzerinde yaptıkları anlaşmayla sınırlandırmıştır. Buna göre Hanefî mezhebinde herhangi bir şarta bağlı olmaksızın borçlunun borcunu erken ödemesinde ve alacaklının alacağına indirim yapmasında şer'î bir mahzur yoktur.⁴⁵

Hanefî fakihleri mükâtebe akdinde,⁴⁶ köle ile efendisi arasında yapılan “erken ödeme indirimi” anlaşmasını bahse konu muamelenin dışında tutarak caiz görmüşlerdir. Serahsî (ö. 483/1090) bunun caiz oluşunu şu şekilde izah etmiştir: Mükâteb (köle) efendisinin mülkü sayıldığına göre aralarında ribânın cereyan etmesi söz konusu olmaz. Zira efendi kitâbet akdiyle kölesine merhamet etmeyi amaçlamaktadır. Diğer taraftan onun erken ödeme mukabilinde yaptığı indirimden de amacı, vade karşılığında para kazanmak değil, köleye yardım etmektir.⁴⁷ Hanefîlerin bahse konu

43 Ahmed b. ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 2: 187.

44 Osman b. Ali ez-Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik ve Şerhu's-silbî* (Bûlâk: Matba'u'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1313/1895), 5: 42.

45 Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 11: 64; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 187; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5: 42.

46 Kölenin bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmek için efendisiyle yaptığı akit-tir. Fahrettin Atar, “Mükâtebe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 531.

47 Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 13: 126.

haram muameleden istisna ettiği diğer bir mesele murâbaha⁴⁸ akdinde yapılan peşin ödeme indirimidir. Özellikle müteahhir Hanefî fakihleri, murâbaha yoluyla gerçekleşen borç akdinde erken ödeme karşılığında yapılan indirimi caiz görmüşlerdir. Bu noktada Haskefî (ö. 480/1088) şunları kaydetmiştir: “Borçlunun, vadesi gelmeden borcunu erken ödemesi halinde veya borçlunun ölmesiyle borcun peşin hale gelip, ödenmesi durumunda malın maliyeti üzerine konulan kâr, vadeden geçen zaman miktarınca ödenir. Kalan zamana tekabül eden kârın ödenme zorunluluğu yoktur.”⁴⁹ Hanefîler, Mürâbaha ve mukâtebe akitleri dışında tarafların karşılıklı olarak erken ödeme mukabilinde indirimin yapılması üzerinde yaptıkları anlaşmayı ribâ olarak niteler ve kesin bir biçimde reddederler. Serahsî'nin şu ifadeleri bunu açıkça ortaya koymaktadır: “Bir satım akdi sonucu başkasında vadeli alacağı bulunan kişinin erken ödeme karşılığında alacağın bir kısmında feragat etmesi muamelesinde hayır yoktur. Bu görüş İbn Ömer'e aittir; Zeyd b. Sâbit ise buna cevaz vermiştir.⁵⁰ Fakat Zeyd'in görüşüyle amel edilemez. Çünkü bu nitelikte bir muamele vadenin parayla satın alınmasından ibarettir ki bu da ribâdır.”⁵¹

Hanefîler, peşin ödeme indirimi olarak ifade edebileceğimiz vaz' ve ta'cîl muamelesinin haram olduğuna dair düşüncelerini desteklemek için bazı naklî ve aklî deliller öne sürmüşlerdir. Naklî delil olarak “vaz' ve ta'cîl”in ribâ olduğunu ifade eden yukarıda zikredilen Mikdâd'ın rivayet ettiği hadisi göstermişlerdir.⁵² Bunun yanında söz konusu hadisin paralelinde nakledilen sahâbenin uygulamalarını da naklî delil olarak sunmuşlardır.⁵³ Aklî delil olarak ise genellikle şu kıyasa başvurmuşlardır: Peşin ödenmesi karşılığında vadeli borçtan bir meblağın düşülmesi ile vadesi gelmiş borca, bir müddet uzatılması karşılığında bir meblâğın ilave edil-

48 Mürâbaha; malın maliyeti üzerine belirli bir kâr konarak satılmasıdır. Muhammed 'Amîm el-Bereketî, *et-Ta'rifâtü'l-fikhiyye* (b.y. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2004): 200; İbrahim Kâfi Dönmez, “Mürâbaha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 148.

49 Muhammed Emin b. Ömer İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr 'alâ dürrü'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 6: 757.

50 Serahsî dışında fakihlerin hemen hepsi bu görüşün aksini Zeyd'e isnad etmiştir.

51 Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 126.

52 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 47.

53 Bu tür uygulamalar için bk. Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, *Muvatta'u Mâlik rivâyetü Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf (b.y. el -Mektebetü'l-İlmiyye, ts.): 271; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 11: 61-62; Serahsî, *el-Mebsût*, 21: 31;

mesi eş değerdir. Çünkü her iki durumda da vadenin bir miktar para ile satın alınması söz konusudur. Vade uzatılması karşılığında borçta yapılan ziyade, nesfe ribâsı olup icmâ ile haram olduğuna göre mahiyet ve maksat itibarıyla bununla aynı olan erken ödeme mukabilinde yapılan indirim muamelesinin de haram olması lazım gelir.⁵⁴

Mâlikîler bu uygulamayı câhiliyye ribâsı olarak görmektedir. İmam Mâlik, "Kişinin başkasından alacağı borcun vadesi gelince, borcunu öde, aksi takdirde onu uzatıp artıracam." şeklinde yapılan muamelenin câhiliyye ribâsı olduğunu söylemiş ve bu sözlerine şunları eklemiştir: "Alacaklının, vadesi dolmayan alacağından indirim yapmasının karşılığında borçlunun borcunu erken ödemesini istemesinin mekruh olduğu hususunda bizde ihtilaf yoktur. Çünkü bu, vadesi gelmiş borcun tehiri karşılığında yapılan artırmanın aynısıdır. Bunun ise ribâ olduğunda şüphe yoktur."⁵⁵ İmam Mâlik'in erken ödeme ve indiriminin, ister borç akdi esnasında birbirine karşılıklı olarak şart koşulmuş olsun ister sonradan bir anlaşma şeklinde ortaya çıkmış olsun, kötülüğe giden yolları kapatmak (سدا للذريعة) adına belirtilen muameleyi yasakladığı nakledilmektedir.⁵⁶ Yine İmam Mâlik'in diğer mezheplerin aksine mukâtebe akdini caiz görmediği anlaşılmaktadır.⁵⁷

Mâlikîlerden İbnü'l-Kâsım, İmam Mâlik'e söz konusu görüşünde muhalefet ederek vaz' ve ta'cîl muamelesine cevaz vermiştir.⁵⁸ Cevaz yönündeki bu görüş ise Ebü'l-Hasan el-Lahmî (ö. 478/1085) tarafından nakledilmiştir. Bununla ilgili Mâlikî mezhebinin fıkıh kaynaklarında şöyle bir anekdot paylaşılmıştır: Lahmî'nin talebelerinden biri, bir ilim meclisinde sözü edilen görüşü hocası Lahmî'nin kitabında gördüğünü söylemiş, meclisten buna itiraz sesleri yükselince konu Lahmî'nin fıkıh kitabının büyü'

54 Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 11: 62; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 186; Serahsî, *el-Meb-sût*, 13: 126.

55 Ebû Abdullah Mâlik b. Enes, *Muvatta'u Mâlik*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985), 2: 672.

56 Kâdi Ebû Ömer el-Mâlikî, şerre çıkan yolların kapatılması (قطع الذرائع) kaidesini benimseyenler bu görüşü savunduklarını söylemektedir. İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, VI, 491; İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehân*, 2: 11.

57 İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehân*, 2: 14.

58 Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 11: 62; Halîl b. İshâk el-Cündî, *et-Tavdîh fî şerhi muhta-Sari'l-fer'î li İbni'l-Hâcib*, Thk. Ahmed b. Abdilkerîm Necîb (nşr. Merkezi Necîbveyh li'l-Mahtûtâtı ve Hidmeti't-Türâs, 1429/2008), 5: 396.

bölümünde aranmış, fakat bu bölümde bulunamamıştır. Buna üzülen talebe gece rüyasında hocasını görmüş ve meseleyi ona açmıştır. Lahmî konuyu hul' bölümünde işlediğini söylemiş, talebe uyanınca da hemen Lahmî'nin söylediği bölüme bakmış ve meseleyi o bölümde bulmuştur.⁵⁹

Mâlikî mezhebi zikredilen muameleyi ribâ olarak görür ve haram olduğuna hükmeder. Onların temel gerekçesi ise şu kıyas delilidir: Her ikisinde de sırf vade/zaman karşılığında kazanç söz konusu olduğundan erken ödeme karşılığında borçtan yapılan kesinti, geç ödeme mukabilinde borca yapılan ziyâdeye benzetilerek onun hükmü verilir. İkincisi cahiliye ribâsı olup haram olduğuna göre ilkinin de mahiyet ve amaç açısından onun aynı olması hasebiyle, haram olmasını gerekir.⁶⁰ Konuya ilişkin Mâlikîler'in diğer fakihlerden farklı düşündükleri husus, haram olan söz konusu muamelenin tek türden oluşan akitlerde cereyan etmiş olmasıdır. Yani vadeli olan borç ile peşin ödenen şey aynı cinsten olması gerekir; asıl borç ile peşin ödenen şey farklı türden olması durumunda ise şer'î bir sakınca söz konusu değildir. Nitekim İmam Mâlik'in vadeli on dinar alacağı olan kişinin borçlusuyla peşin olarak sekiz dinar ödenmesi üzerinde anlaşmasının caiz olmadığını; buna karşı sekiz dinar değerinde başka bir şeyin teklif edilmesinin ise caiz olduğuna hükmettiği belirtilmektedir.⁶¹ İmam Mâlik'in tek türden oluşan muameleye cevaz vermemesinin nedeni ise aynı türden olması durumunda ribe'l-fazl'ın (fazlalık faizi) muameleye karışmış olmasıdır. Çünkü ribevî malların aynı türüyle satılması ancak her ikisinin peşin ve eşit olması ile caiz olabilmektedir.⁶²

Şâfiî fakihlerin konuya ilişkin düşünceleri bahse konu akdin şartlı veya şartsız olması ekseninde şekillenmiştir. İmrânî (ö. 558/1163), konuyla ilgili Şâfiî mezhebinin genel görüşünü kısa bir biçimde aktardıktan sonra şunları kaydeder: "Müzenî, İmam Şâfiî'nin bir yerde vaz' ve ta'cili caiz görmesini, başka bir yerde ise caiz görmemesini iki ayrı görüş ola-

59 Ali b. Muhammed el-Lahmî, *et-Tefsira*, Thk. Ahmed Abdülkerim Necîb (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüünü'l-İslâmiyye, 1432/2011), 6: 2530; Ahmed b. Ahmed Zerûk el-Fâsî, *Şerhu zerûk 'alâ metni'r-risâle* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1427/2006), 2: 747.

60 Mâlik b. Enes, *Muvatta'u Mâlik*, 2: 672.

61 Muhammed b. Abdillâh et-Temîmî es-Sakâlî, *el-Câmi' li mesâili'l-müdevvene*, thk. Komisyon (b.y. Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1434/2013), 13: 671.

62 Yusuf b. Abdullâh İbn Abdilber, *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*, Thk. Muhammed Ahyed el-Moritânî (Riyad: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, 1400/1980), 2: 670.

rak değerlendirirken⁶³ arkadaşlarımız Şâfiî'nin caiz gördüğü muameleyi şartsız olana, caiz görmediğini ise şartlı olana hamletmektedirler.”⁶⁴ Şâfiîlerden konuyu derli toplu bir biçimde en iyi anlatan Takiyüddîn es-Sübkî (ö. 756/1356) olmuştur. Buna göre borçlunun borcunu erken ödeme karşılığında alacaklısından indirim talep etmesi veya alacaklının alacağından indirim yapması karşılığında borçlusundan erken ödeme talebinde bulunması biçimde yapılan şartlı muamele caiz değildir. Buna karşın herhangi bir şarta bağlı olmaksızın borçlunun, kendi rızasıyla borcunu erken ödemesi ve alacaklının da ona jest olarak alacağına bir kismadan vaz geçmesi biçimde gerçekleşen muamele ise geçerlidir. Sübkî'nin anlattığına göre Şâfiî mezhebinin yerleşik görüşü bu yöndedir. Ayrıca Sübkî, konunun ihtilafı olmasına neden olan zıt rivayetlerin sözü edilen muamelenin şartlı veya şartsız olarak yapılmasına hamledilerek cem edilebileceğini ve bunun Şâfiî fakihlerin fikri olduğunu ifade eder.⁶⁵

Şâfiî mezhebine göre bu konuda kitâbet borcu ile diğer borçlar arasında ayırım bulunmamaktadır. Vaz' ve ta'cîl muamelesi köle ve efendisi arasında koşulan şart gereği yapılırsa fasid, aksi halde ise geçerlidir. İmam Şâfiî'nin kölenin, efendisinin bir kısmından vazgeçmek kaydıyla mukâtebe borcunu peşin ödemesine cevaz vermediği nakledilmektedir. Şâfiî fakihleri de onun bu düşüncesini benimsemişlerdir.⁶⁶ Şâfiî mezhebinin mütekaddim fakihleri, bu görüşün desteklenmesi için genelde Hanefî ve Mâlikî mezhepleri tarafından delil olarak gösterilen yukarıda zikrettiğimiz kıyas delilini sunmuşlardır.⁶⁷ Bunlar, sözü edilen muameleyi mukâtebe veya selem başlığında işlemişlerdir.⁶⁸ Müteahhir fakihlerin geneli ise konuyu sulh başlığında işlemiş ve görüşlerini desteklemek için şu gerekçeyi ileri sürmüşlerdir: Vadeli on dinar yerine peşin beş dinarın ödenmesi üzerine yapılan anlaşma geçersizdir. Çünkü bu muamelede va-

63 İsmail b. Yahya el-Müzenî, *Muhtasarul-Müzenî* (Beyrut: Darul-Ma'rife, 1410/1990): 437.

64 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 18: 233; Yahya b. Ebi'l-Hayr el-İmrânî, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2001), 8: 469.

65 Ali b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Fetâvâ's-Sübkî* (b.y. Dâru'l-Me'ârif, ts.), 1: 343.

66 Sübkî, *Fetâvâ*, 1: 342.

67 İmrânî, *el-Beyân*, 469.

68 Müzenî, *Muhtasar*, 437; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 18: 233; Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi'l-fıkhî's-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2: 79; İmrânî, *el-Beyân*, 8: 469.

deli borcun bir kısmından vazgeçmenin sahih olması erken ödeme durumunun geçerli olmasına bağlıdır. Burada erken ödeme sahih olmadığına göre vazgeçmenin de caiz olmaması gerekir.⁶⁹

Erken ödeme indirimi diyebileceğimiz muamele hakkında Ahmed b. Hanbel'e helal ve haram olarak iki zıt görüş nispet edilmiştir. Ancak İbn Kayyim'in ifade ettiğine göre haramı savunan görüşün kendisine ait olduğu daha yaygındır.⁷⁰ Buna göre İbn Hanbel erken ödeme karşılığında yapılan indirimi, ribâ kategorisinde değerlendirip haram görmektedir. Onun bu muameleyi sadece kitâbet akdinde caiz gördüğü nakledilmektedir.⁷¹ İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim hariç Ahmed b. Hanbel'in fikhî düşüncesini mezhep olarak benimseyen fakihler, bu görüşü tercih etmişlerdir.⁷² Hanbelîler de görüşlerini desteklemek için naklî ve aklî delillere başvurmuşlardır. İleri sürülen naklî deliller, yukarıda zikredilen hadis ve sahâbe uygulamalarıdır. Aklî delillerini ise Buhûtî (ö. 1088/1677) özetle şu maddelerde toplamıştır:

a) Mevzu bahis muamelede indirilen miktar, vadenin erkene alınmasına karşılıktır. Bu ise vadenin satın alınması demektir. Hâlbuki gerek geciktirme gerekse de erkene alma şeklinde olan vadenin satın alınması hiçbir şekilde sahih değildir. b) Süresinin öne alınmasıyla vadeli borç peşin hale gelmeyeceği gibi gerçekleşmesi durumunda da bağlayıcılığı söz konusu olamaz. c) Bu tür işlemde sözgelimi vadeli satış ile otuz lira olan mal, yirmi lira ile satın alınmış olmaktadır. Bu ise ribâdan başka bir şey değildir.⁷³

Hanbelî fakihleri şartsız olarak yapılan muameleyi ve kitâbet anlaşmasını bundan istisna etmişlerdir.⁷⁴

Söz konusu muameleyle ilişkin öne sürülen fukaha görüşlerini ince-

---

69 Muhammed Hatîb eş-Şîrbînî, *Müğni'l-muhtâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1995), 3: 165; Muhammed b. Ahmed er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 4: 386.

70 İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, 3: 278.

71 İbn Kayyim, *İğasetü'l-lehfân*, 2: 14.

72 İbn Kayyim, *İğasetü'l-lehfân*, 2: 11.

73 Muhammed b. Ahmed el-Buhûtî el-Halvetî, *Hâşiyetü'l-halvetî 'alâ münthe'l-irâdât*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Sakîr-Muhammed b. Abdillâh el-Lehîdân (Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1432/2011), 3: 131.

74 İbn Kudâme, *el-Müğni*, 4: 367.

lediğimizde önümüze şöyle bir tablo çıkmaktadır: Vaz' ve ta'cîl muamelesini ister tarafların karşılıklı olarak koştukları şarta binaen ister şartsız olarak yapılmış olsun mutlak olarak caiz gören grup. Bu görüşün öncülüğünü İbn Abbâs yapmıştır. Şîa mezhebi, Züfer, İbnü'l-Kâsım el-Mâlikî, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim de onu takip etmiştir. Hanefî mezhebi mukâtebe ve murâbaha akitleri dışında şartlı olarak yapılan tüm bu muameleleri haram görmektedirler. Vadeli olan borç ile peşin ödenen şeyin aynı cinsten olması halinde bu tür muamelenin tüm çeşitlerinin haram, borç ile peşin ödenen şeyin farklı olması durumunda ise helal olduğunu iddia edenler. Bu görüş, Mâlikî mezhebine aittir. Şâfiî mezhebinin genel görüşü, şartlı olarak yapılan tüm bu muamelelerin haram kılınmasıdır. Hanbelî mezhebi mukâtebe akdi dışında şartlı olarak yapılan tüm bu muameleleri haram görmektedirler. Mâlikî mezhebi dışında diğer fakihler, teberru olarak yapılan bu tür muamelelerin caiz görülmesinde ittifak etmektedirler.

3. Çağdaş Âlimlerin Konuya Yaklaşımları

Eski dönemlerde olduğu gibi günümüzde de konuya ilişkin farklı düşünceler bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla muasır âlimlerden bahse konu muamele için cevaz yönünde fetva verenler daha ağırlıktadır. Bunlardan bazılarının konuyla ilgili düşünceleri aşağıdaki gibidir:

- İslâm Fıkıh Kurulunun (Suudi Arabistan)⁷⁵ söz konusu muamele hakkındaki kararı özetle şu şekildedir: Erken ödenmesine karşılık vadeli borçtan indirim yapmak, akdin başlangıcında yapılmış bir anlaşmaya bağlı olmamak kaydıyla caizdir. Bu noktada talebin alacaklı veya borçludan gelmiş olması hükmü değiştirmez. Kurul buna binaen de taksitli borç akdinde, borçlunun veya alacaklının talebi üzerine vadesinden önce taksitlerin ödenmesi karşılığında borçta indirimin yapılmasında şer'î bir sakıncanın olmadığına hükmetmiştir. Fıkıh ilminin önemli simalarından olan Hüsâm Affâne, İbn Useymîn, Ebû Ömer Dübâyân, Abdulaziz er-Râcihî de bu karar doğrultusunda fetva vermişlerdir.⁷⁶ Bu görüşü savunanlar, İbn

75 Komisyon, "Bi şe'ni'l-bey'i bi't-taksît", (Suudi Arabistan, 1992), 64 (2/7)[1], <http://www.iifa-aifi.org/1849.html> (15.8.2019).

76 Abdulaziz b. Abdullah er-Râcihî, *Şerhu 'Umdeti'l-fıkıh*, (nşr.: <http://www.islamweb.net>), 31: 15; Muhammed b. Salih el-'Useymîn, *el-Likâü's-şehrî*, (nşr. <http://www.islamweb.net>), 57: 24; Dübâyân b. Muhammed b. ed-Dübâyân, *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye esâleten ve mu'âsereten*, (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd, 1432/2011), 11: 518; Hisâmüddîn b. Musa Muhammed b. 'Affâne, *Yes'elüneke 'ani'l-mu'âmelâti'l-mâliyyeti'l-mu'âsire* (Kudüs: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1430/2009), 186.

Kayyim'in konuya ilişkin düşüncesine atıf yaparak muamelenin cevazına temel teşkil eden İbn Abbâs'ın rivayet ettiği hadisi ve bu hadisin paralelinde varit olmuş sahâbe uygulamalarını gerekçe olarak sunmaktadırlar. Ürdün Fetva Kurulu da aynı gerekçeleri göstererek bu muameleye cevaz vermiştir.⁷⁷ Daha birçok fetva merkezleri de bu yönde fetva vermişlerdir.⁷⁸

- Din İşleri Yüksek Kurulu, konuya "Çek ve senet gibi kıymetli evrakların bedelinde indirim yaparak gününden önce tahsili caiz midir?" başlığı altında kısa bir şekilde temas etmiştir. Şöyle ki, alacaklı, borçlusuna alacağı miktarın belirli bir kısmını vadesinden önce ödemesi hâlinde kalan kısmından vazgeçeceğini söyler, borçlu da bu şarta uyar ve öderse, yapılan bu indirim caiz olur. Ancak taraflar ödeme ve indirimi pazarlık konusu yaparak gerçekleştirirlerse caiz değildir. Çünkü böyle bir durumda vade parayla satın alınmış olur.⁷⁹

- Konuyu detaylı bir şekilde inceleyenlerden birisi de İmâmiye âlimlerinden Necefli Muhammed Hasan el-Cevâhirî'dir. O erken ödeme indiriminin mutlak olarak caiz olduğunu savunmuştur. Cevâhirî, sözü edilen muamelenin cevazı için yukarıda zikrettiğimiz delillerin yanında başka deliller de öne sürmüştür. Ayrıca o, bu konuda farklı görüş serdedenlerin iddialarını da çürütmeye çalışmıştır.⁸⁰

Muasır âlimlerden sözü edilen muameleye cevaz vermeyenlerin başında şunlar gelmektedir:

- Pakistanlı hukukçu Muhammed Takî el-Usmânî muameleyi haram gören fukahanın gerekçelerini sıraladıktan sonra fikhî delillere binaen vadesi gelmemiş borcun, peşin ödenmesi karşılığında bir kısmından vazgeçilmesi şartıyla yapılan muamelenin haram olduğunu savunmuştur. Bu şart ister akit başında veya ödeme zamanında yapılsın fark etmez.⁸¹ Ali

77 Komisyon, "Hükmü hasmi cüz'in mine'd-deyn mukâbilî's-sidâdi'l-mübakkir", (Meclisü'l-İftâ ve'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2018), 255, <https://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=573#.XVTJ--MzavE> (15.8.2019).

78 Komisyon, "Hükmü hasmi cüz'in mine'd-deyn mukâbilî's-sidâdi'l-mübakkir", (Fetva kurulu, 2017), 3331, <https://www.aliftaa.jo/Question2.aspx?QuestionId=3331#.XVTCYOMzavE>; Komisyon, "Hükmü vad'i ba'di'd-deyn lkâ ta'cili's-sidâd", (Fetâvâ İslâmiyye Sahîha, 2016), <http://toyor-aljnah.com/vb/2017-855396.html> (15.8.2019).

79 Komisyon, *Fetvalar*, 4. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 504.

80 Cevâhirî, *Bühûsün fi'l-fikhi'l-mu'âsir*, 4: 104-117.

81 Takî el-Usmânî, *Bühûsün fi kadâya fikhiyye mu'âsire*, 1: 29.

Ahmed es-Sâlûs da bu konuda aynı gerekçelere dayanarak söz konusu muamelenin haram olduğunu ifade etmiştir.⁸²

Görüldüğü üzere ister eski dönem fakihlerden ister çağdaş âlimlerden olsun hiç kimse akdin başlangıcında, erken ödeme karşılığında indirim pazarlığının yapılmasını kabul etmemiştir. Zira söz konusu muamelede tek satış içinde iki satış yapılmaktadır. Bu ise sarih nasla nehyedilmiştir.⁸³ Zaten cevaz yönündeki görüşün temel kaynağı olan İbn Abbâs'ın hadisinde söz konusu edilen muamele daha önce yapılan bir pazarlığa binaen olmayıp, sonradan meydana gelen bir anlaşma şeklinde olmuştur.

4. Konuya İlişkin Yaklaşımların Değerlendirilmesi

Fukahanın konuya ilişkin yaklaşımları ve delilleri incelendiği vakit cevaz yönündeki görüşün daha isabetli olduğu görülmektedir. Nitekim yukarıda belirttiğimiz şekilde konunun ihtilafı olmasına sebebiyet veren iki zıt hadisten İbn Abbâs'ın rivayet ettiği hadis daha sağlam bulunmaktadır. Esasen hadis, sahih hadis kaynaklarında bulunmasa da diğer hadisin aksine, az da olsa onu sahih görenler olduğu gibi amel edilebilecek seviyede olduğuna dair görüşler de vardır.⁸⁴ Nitekim bazı muasır âlimler hadisi sened açısından inceledikten sonra onun hüccet olabileceği seviyede olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁵ Muameleyi haram gören bir kısım Hanefî fakihlerinin, harbî kâfirler ile ribâ muamelesinin caiz olduğuna dair görüşlerinin takviyesi için bu hadisi delil olarak gösterip amel etmeleri hadisin hüccet olabirliğinin başka bir kanıtıdır.⁸⁶ İbn Abbâs'ın hadisini takviye eden diğer bir husus Buhârî'nin Abdullah b. Ka'b (ö. 82/701) tarihiyle rivayet ettiği şu hadistir: Bir gün Ka'b b. Mâlik (ö. 50/670) ve borçlusu İbn Ebî Hadred (ö. 71/690) borç yüzünden mescitte yüksek sesle tartıştı. Evde bulunan Resûlullah bunu duyunca mescide gelerek Ka'b'e "Borcun bir kısmını indir." diye eliyle işaret etti. O da "yaptım" diye işarette bulundu. Bunun üzerine Resûlullah İbn Ebî Hadred'e "Kalk borcunu öde."

82 Ali Ahmed es-Sâlûs, "el-Bey' bi't-taksît: nezarâtün fi't-tatbîki'l-'amelî", Cidde: *Mecelle-tu Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî* 6/1 (ts.): 170.

83 Tirmizî, "Büyû", 18.

84 Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 61; İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehfân*, 2: 11.

85 'Affâne, *Yes'elûneke*, 185.

86 Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Şerhu's-siyeri'l-kebîr* (b.y. eş-Şirketü's-Şerkiyye li'l-İlânât, 1391/1971), 1412.

dedi.⁸⁷ Her ne kadar bu hadis vadesi dolmuş borç için varit olduğu bilirse de borçlunun borcunu ödeyemez durumda olması, ilgili âyetin⁸⁸ hükmü gereğince borcun ertelenmesini gerektirmiş olabilir. Yani alacaklı konumunda olan Ka'b borçlusuna bir vade tanıyıp beklemek zorunda bırakılmı-
mış; Resûlullah da bu yeni vadenin öne çekilmesi karşılığında Ka'b'den indirim istemiş ve onun kabul etmesi üzerine de borçlusunu borcunu peşin ödemeye mükellef tutmuş olabilir ihtimali vardır. Böylece bu hadis doğrudan sözü edilen muamelenin cevazına gerekçe gösterilemezse de onun temel gerekçesi olan İbn Abbâs'ın hadisinin amel edilebilirliğinin göstergelerinden olduğunu denilebilir.⁸⁹ Karşıt görüşün temel gerekçesi olan Mikdâd'ın hadisi⁹⁰ için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Gördüğümüz kadarıyla hadisi inceleyen âlimlerin tamamı onu zayıf olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple de söz konusu hadisle amel edilmesi gerektiğini savunan kimse de olmamıştır. Hâsılı Mikdâd'ın hadisi İbn Abbâs'ın rivayet ettiği hadise denk olmadığı gibi onunla tearuz edecek seviyede de değildir. Daha önce de temas ettiğimiz gibi vaz' ve ta'cîli haram görenlerin bir kısmının, iki görüşün delillerini irdelerken, İbn Abbâs'ın rivayet ettiği hadisine karşı Mikdâd'ın rivayet ettiği hadisi değil de şebek kıyasını koymaları bunu açıkça göstermektedir.⁹¹ Sözüünü ettiğimiz muameleyi caiz görmeyen bir kısım fukahanın, İbn Abbâs'ın hadisinin ribânın yasaklamasından önce olduğunu ve ribâ âyetiyle neshedildiğini iddia etmeleri ise Emîr es-Sen'ânî'nin ifade ettiği gibi tahminden öteye geçmeyen bir iddiadır.⁹²

Cumhurun ileri sürdüğü kıyas deliline gelince bu, kıyas-i me'a'l-fâ-rık olduğundan kabul görmemiştir. Nitekim makîsün aleyh olan "erteleme karşılığında borcun artması" ile makîs olan "erken ödeme mukabilinde borçtan eksiltme" durumları arasında bariz fark vardır. İbn Kayyim'in ifadesiyle "Borcunu öde, yoksa artıracam." ile "Borcunu erken öde, sana yüz dirhem bağışlayım." sözleri arasında açık fark vardır.⁹³ Aşağıda detaylı

87 Buhârî, "Sulh", 14.

88 Bakara, 2/280.

89 Hasan Abdulgaffar, *Fıkhü'l-mu'âmelâtü'l-mu'âsire*, 4/12.

90 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 47.

91 İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3: 162.

92 Emîr es-Sen'ânî, *et-Tahbîr*, 1: 572.

93 İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, 3: 278

bir biçimde yer vereceğimiz üzere vaz' ve ta'cîl muamelesi, hem şekil hem de mana açısından ribânın tersi olduğundan aralarında kıyasın gerçekleşmesi düşünülemez.⁹⁴

Öte taraftan zikredilen deliler dışında cevaz yönünde fetva veren görüşün daha makbul olduğunu gösteren bir takım hususlar daha vardır. Bunlardan biri, haram olduğuna dair bir nass bulunmadığı sürece insanlar arasında cereyan eden tüm muamelelerin helal olması biçimindeki genel kâidedir. Farklı ifadelerle kullanılan bu kâide hemen tüm fakihler tarafından kabul görmektedir.⁹⁵ Aynı zamanda bu genel prensip manasında pek çok âyet ve hadis de bulunmaktadır.⁹⁶ Gerçi erken ödeme indirimi muamelesinin haramlığına dair bir hadis bulunsa da yukarıda da belirttiğimiz gibi helal olduğuna ilişkin hadis daha kuvvetli görülmektedir. Hal böyle olunca da sözü edilen muamelenin şer'î bir sakıncası olmaması gerekir. Diğer bir husus, genel anlamda şer'atın esası özel olarak da muamelelerin temeli insanlar için faydalı olanın gerçekleştirilmesi üzerine bina edilmektedir. Bu açıdan sözünü ettiğimiz muameleye bakıldığında bilhassa insanlar arasındaki muamelelerin farklılaştığı günümüzde söz konusu uygulamanın helal görülmesi, ilerde daha detaylı bir şekilde değineceğimiz üzere insanlar için birçok maslahatı doğuracağı görülecektir. Bu tür maslahatların kazanımı ise ribâdaki gibi tek taraf için geçerli olmayıp her iki tarafı kapsamaktadır. Neticede ilgili uygulamanın helal görülmesi herhangi bir sakınca doğurmayacaktır.

Tüm bunların yanı sıra vaz' ve ta'cîl muamelesinin caiz olduğunu gösteren diğer bir husus, özellikle müteahhir Hanefîlerin bu muameleyi

94 Konuyla ilgili sahâbenin uygulamalarına bakıldığında her ne kadar iki tarafta da dik-kate alınabilecek seviyede örnekler sunulmuşsa da netice itibarıyla sahâbenin uygulaması olması hasebiyle hücciyeti tartışmalıdır. Ayrıca muhalifi bulunan bu tür uygulamaların hüccet olması kabul görmüş değildir. Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *Kitâbu't-telhîs fî usûli'l-fıkıh*, thk. Abdullah Nîbâlî-Beşir Ahmed el-Ömerî (Beyrut: Dâru'l-Beşâir'i-İslâmiyye, ts.), 3: 453; İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehfân*, 2: 12-13; Mehmet Aziz Yaşar, "Kavl-i Kadîm ve Kavl-i Cedîd Ayırımının İmam Şâfi'nin Usûl Anlayışına Yansımaları", *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 13/17 (2018): 360-364.

95 Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî kavâ'id ve fûrû'i fikhî's-Şâfi'iyye*, (b.y. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 60; Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999), 56.

96 Bakara, 2/275, Nisâ, 4/29, İsrâ, 17/34; Dârekutnî, *Sünen*, 5: 325, Tirmizî, "Libâs", 6 vd.

murâbaha akdinde caiz görmeleridir.⁹⁷ Onlara göre bu tür muamelelerde alacaklı, vadeli olarak verdiği malın maliyeti üzerine eklediği kârı, vadeden geçen zamana kadar hak etmektedir. Dolayısıyla bu tür borçların erken ödenmesi karşılığında kârdan, kalan vade miktarınca eksiltmesinde bir sakınca bulunmamaktadır.⁹⁸ Örneğin; maliyeti yirmi lira olan bir mal, her ay için iki lira kâr koymak üzere altı ay vadeyle otuz iki liraya satılır; daha sonra vadeye üç ay kala taraflar yirmi altı lira üzerinde anlaşırca caiz olur. Yani bu muameleye cevaz veren Hanefîler'in vaz' ve ta'cîl muamelesine karşı çıkmamaları gerekir. Çünkü sonuç itibarıyla her iki uygulamanın mahiyeti de aynıdır. Zaten muamelelerde asıl olan şekil değil mahiyettir.⁹⁹ Aynı durum yine Hanefî ve Hanbelîlerin vaz' ve ta'cîli mükâtebe akdinde caiz görmeleri için de geçerlidir. Bu bağlamda onlar, kölenin maslahatı olduğu için onun mükâtebe borcunu erken ödemesi karşılığında efendisinin borçta indirim yapmasında şer'î bir mahzur görmemektedirler. Yani onlar sırf kölenin maslahatını düşünerek bu muameleye fetva verdiklerine göre mükâtebe dışında da vaz' ve ta'cilde maslahatın sağlanması söz konusu olması durumunda karşı çıkmamaları gerekir.¹⁰⁰ Diğer taraftan özellikle günümüzde enflasyonunun sürekli yükselmesi, buna bağlı olarak paranın değerinin düşmesi gibi durumlardan dolayı gerek taksitli borçlarda gerekse normal vadeli borçlarda olsun borç akdinde belirlenen zamana göre borca konu olan malın maliyeti üzerine kâr payının eklenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu tür borçların erken ödenmesinde, Hanefîlerin de savunduğu gibi borcun vade süresi esas alınarak ona göre indirim yapılmasının daha doğru olacağı kanaatine varılmaktadır. Ancak bu tür muamelelerin cevazı tarafların rızasıyla sınırlı tutulması esastır. Zira taraflardan birisinin lehine diğerini zor durumda bırakmak tasvip edilmemektedir.

5. Erken Ödeme İndirimi Muamelesinin Câhiliyye Ribâsı İle İlişkisi

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere erken ödeme indirimi muamelesine cevaz vermeyenlerin tamamına yakını onu, haram olduğu hususunda icmâ bulunan câhiliye ribâsına benzetererek kıyas yapmış ve haram

97 İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 2: 176.

98 İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6: 757.

99 İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehfân*, 2: 14.

100 İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehfân*, 2: 14.

görmüşlerdir.¹⁰¹ Bu başlık altında öncelikle sözü geçen ribânın mahiyeti açıklanacak ve ardından da bahse konu olan muamele ile karşılaştırarak aralarındaki fark ortaya konulacaktır.

Ribâ kelimesi cahiliye Arapları tarafından vadenin uzatılması mukabilinde borçta yapılan ziyade için kullanılmıştır.¹⁰² Cahiliye döneminde ribâ muamelesi,¹⁰³ temiz bir kazanç olarak telakki edilmemiş olsa da büyük bir gelir kapısı olarak görülmüş ve yaygınlık kazanmıştır. Kâbe'nin onarımı sırasında Ebû Vehb'in Kureyşliler'e hitaben söylediği şu sözler bunu açıkça ortaya koymaktadır: "Zina ve ribâdan elde edilen kazançları Kâbe'nin onarımında kullanmayınız." Fakat onların ribâ olmaksızın elde ettikleri kazançları onarıma yetmediğinden Hicr denilen yer, Kâbe'nin bir bölümü olduğu halde dışarda bırakılmıştır. Bu da o dönemlerde ribânın ne kadar yaygın olduğunu ve diğer gelirlerin ona nispeten cüzî bir yekûn tuttuğunu göstermektedir.¹⁰⁴ Ribâ geneli itibariyle şu iki sınıfa ayrılmaktadır. İlki, "ribe'l-câhiliye"dir ki, buna "ribe'n-nesîe" veya "ribe'd-deyn" de denir. Bu çeşit ribâ Kur'an tarafından da yasaklanmıştır. Diğeri ise "ribe'l-bey" veya "ribe'l-mu'âvade" dir. Bu ise sünnet tarafından yasaklanmıştır.¹⁰⁵ Bunlardan konumuzla alakalı olan ribe'l-câhiliye üzerinde durulacaktır.

Cahiliye devrinde ribânın şu üç şekli yaygın olmuştur: Birincisi, vadeli olarak verilen borca ilaveten şart kılınan fazlalıktır. Cessâs bu konuda şunları ifade etmiştir: "Cahiliye ribâsı, fazlalık şartıyla vadeli olarak verilen borçtan ibarettir. Şart koşulan bu fazlalık vadeye karşılık verilmektedir. Yüce Allah bu uygulamayı haram kılmıştır."¹⁰⁶ İkincisi, belli bir müddete kadar borç olarak verilen anaparanın aylık faizinin alınmasıdır. Bu ribâ çeşidi İbn Hacer (ö. 974/1567) tarafından şöyle izah edilmiştir: "Cahiliye devrinde yaygın olan nesîe ribâsı şu şekildeydi: Kişi, belli bir

101 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 186; İbn Abdilber, *el-Kâfi*, 2: 669.

102 Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdr, 1414/1994), 14: 304; İsmail Özsoy, "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 110.

103 Bk. Ali Rıza Gül, "İslâm'daki Faiz Yasağının Temeli Olarak Câhiliye Ribâsı", *CUID* 21/ 1 (2017): 701-748.

104 Muhammed b. Abdullah el-Mekkî el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, Thk. Rüşdî es-Sâlih Muhlis (Beyrut: Dâru'l-Endülüs li'n-Neşr, ts.), 1: 162; Özsoy, "Faiz", 12: 110.

105 Muhammed Ebû Zehre, *Bühûsün fi'r-ribâ* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 15-21.

106 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 186.

müddete kadar borç verdiği malın ribâsı olarak her ay, belli bir meblağ alırdı. Anaparanın vadesi dolunca onu isterdi. Borçlu anaparayı ödeyemeyince vadeyi uzatır, borcu da artırırdı.”¹⁰⁷ Üçüncüsü, vadesinde ödenemeyen borca, ertelenmesi karşılığında eklenen fazlalıktır. Cahiliye devrinde borcun vadesi geldiğinde alacaklı, borçluya, “Ya borcunu ödersin ya da süreyi uzatıp borcunu artıracam.” derdi.¹⁰⁸ Bazen borçlunun borcunu ödeyemediğinde alacaklısından borcunun artırılması karşılığında bir mühlet talep ettiği de olurdu.¹⁰⁹ İmam Mâlik ribânın bu çeşidi ile ilgili Zeyd b. Eslem’den şu ifadeleri nakletmiştir: “Cahiliye ribâsı, alacaklı kişinin vadesi dolan alacağı için borçlusuna borcunu ödeyecek misin yoksa artırayım mı demesi şeklindeydi. Borçlunun imkânı varsa öderdi ve muamele son bulurdu. Aksi halde borca ilave yapılarak süre uzatılırdı.”¹¹⁰ Cahiliye ribâsının bu son çeşidinin haram kılınmasının hükmü ve illeti hakkında İbn Teymiyye şunları kaydeder: “Ümmetin selefi bunun haram olduğu hususunda fikir birliği etmiştir. Bu konuda nass da mevcuttur. Bunun zulüm ve zarar olduğu aşikârdır. Nitekim helal kılınmış olan ticarete alışverişte müşteri yiyecek, elbise, mesken gibi faydalandığı şeyleri almaktadır. Haram kılınmış ribâyâ gelince buradaki amaç, parayı sırf vade karşılığında para ile satın alınmaktır. Böylece parayı satın alan kişi, ortada alışveriş olmadan ve hiçbir kazanç elde etmeden daha fazla para ödemeye mecbur bırakılmaktadır. Parayı satan kişi ise alışverişin aksine hiç kimseye faydası olmadan haksız yerde para kazanmış olmaktadır.”¹¹¹ Bu hususu daha açık bir şekilde şöyle ifade edebiliriz: Cahiliye ribâsında müşteri konumunda bulunan kişi, herhangi bir kazancı bulunmaksızın sırf vade için az bir meblağı daha fazla bir meblağ ile satın almaktadır ki bunun müşteriye haksız maliyeti bir yana en büyük zararı, toplum için hayati öneme sahip

---

107 Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcîr an iktirâfi'l-kebâir* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1407/1987), 1: 369; Ömer b. Abdülaziz el-Matrak, *er-Ribâ ve'l-mu'âmelâti'l-mesrafiyye fî nazari's-şer'ati'l-İslâmiyye* (b.y. Dâru'l-Âsime, ts), 23.

108 Bk. Şebeketü'l-Ülûke, “Min Suveri ve envâ'i'r-ribâ fi'l-câhiliyye”, erişim: 17.8.2019, <https://www.alukah.net/sharia/0/99383/>.

109 Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an*, Thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî (b.y. Merkezü'l-Bühûsive'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye bi Dâri Hicr, 1424/2004), 6: 50.

110 Mâlik b. Enes, *Muvatta'*;2: 672.

111 Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye el-Harrânî, *Mecmu'u'l-fetâvâ*, Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım (Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd li Tabâ'ati'l-Mushafi's-Şerîf, 1416/1995), 2: 349.

ticaretin muattal olmasına sebebiyet vermesidir. Buna göre sözünü ettiğimiz ribâ muamelesinin haram kılınmasının bir takım hikmetlerini şu maddelerde özetlememiz mümkündür:

- Ribâ işleminde insanların malları haksız yerde karşılıksız olarak elinden alınmaktadır. Bu da zor durumda bulunan insanların çaresizlikleri istismar edilerek haksızlıklara uğramaları anlamına gelmektedir.

- Ribâ insanları çalışıp helal kazanç elde etmekten alıkoymaktadır. Zira toplumda ribâ muamelesi alışkanlık haline gelmesi başta ticaret olmak üzere insanlar için büyük öneme sahip diğer muamelelerin terk edilmesi demektir ki bu ise üretimin tamamen durmasına ve toplumun büyük zararlar görmesine sebep olur.

- Ribâ başta karz-i hasen olmak üzere toplumdaki dayanışmayı sağlayan ahlâkî değerlerin ortadan kalkmasına neden olmaktadır.

- Ribâ varlıklı olanların daha çok güçlenmesine ve muhtaçların da daha çok ezilmesine neden olmaktadır. Bu da toplumda zengin ve fakirler arasında derin uçurumların meydana gelmesine sebebiyet vermektedir.¹¹²

Vaz' ve ta'cîl muamelesini haram gören fakihlerin çoğunluğu, onu zikrettiğimiz bu cahiliye ribâsına kıyas etmektedirler. Yani onlar, vaz' ve ta'cîl muamelesinin de cahiliye ribâsı gibi vadenin satın alınmasından ibaret olduğunu düşünerek haram olduğuna hükmetmektedirler. Tahâvî, bu kıyas şeklini derli toplu bir şekilde şöyle anlatmaktadır: Vaz' ve ta'cîlin karşılıklı şart olarak alacaklı ile borçlu arasında cereyan etmesi caiz değildir. Zira bu, Kur'an tarafından haram kılınan ve (faili) tehdit edilen ribâyâ benzemektedir. Nitekim cahiliye dönemindekiler, vadeli olarak başkasına verdikleri borcun vadesi geldiğinde onu, bir bedel karşılığında sonraki bir zamana ertelerdi. Bu da vadenin parayla satın alınmasıdır. Yüce Allah bunu haram kıldığı gibi Kur'an'da bu işi gerçekleştiren kimseleri tehdit etmektedir. Aynı şekilde vadesi dolmamış borcun, indirim yapma karşılığında erkene alınıp ödenmesi de caiz kabul edilmemesi gerekir. Çünkü bu, erken ödemenin indirim karşılığında satın alınmasından ibarettir ki bu da caiz değildir.¹¹³ İbn Rüşd bunu daha açık bir ifadeyle şu şekilde aktarmaktadır: Vaz' ve ta'cîli caiz görenlerin temel gerekçeleri, bunun haram

112 Komisyon, *el-Mevsû'a*, 22: 54-56; Özsoy, "Faiz", 12: 118-120.

113 Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 11: 62.

olduğuna dair hakkında icmâ bulunan, “geciktirilmesi karşılığında borca yapılan ziyade” muamelesine benzemesidir. Çünkü her iki muamelede de zamanın bir miktar para ile satın alınması durumu söz konusudur.¹¹⁴ Daha pek çok fakih, bu gerekçeyi esas kabul etmişlerdir.¹¹⁵ Ancak her iki muamele karşılaştırıldığında gerek şekil gerek mahiyet ve amaç gerekse sonuç itibarıyla olsun birbirinden farklı oldukları anlaşılmaktadır. Şöyle ki;

Her iki muamele şekil olarak birbirlerinden farklıdır. Cahiliye ribâsında borçlunun borcunu ödeyememesinden dolayı ya kendisi veya alacaklısı tarafından anapara üzerine yapılan bir ziyade karşılığında borcun tehiri istenmektedir.¹¹⁶ Vaz’ ve ta’cîl muamelesinde ise genelde şu durumlar söz konusudur: Ya alacaklı kişi beklenmedik bir durumla karşılaşır ve nakit paraya ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacını gidermek için de borçlusuna erken ödeme indirimi teklifinde bulunur. Ya borçlu kişinin eline hesapta olmayan bir mal geçer. Borçlu bir an önce borçtan kurtulmak için alacaklısına vaz’ ve ta’cîl teklifini götürür. Ya da borçlunun vefatı üzerine -tercihe şayan görüşe göre- vadeli borcun peşin hale gelmesi neticesinde böyle bir muameleyle başvurur. Görüldüğü üzere cahiliye ribâsına, genellikle borçlunun borcunu ödeyemediği ve zor durumda olduğu için başvurduğu görülmektedir. Yani genelde bu muameleyle fakir, yoksun ve ihtiyaç sahibi kişiler başvururlar. Aynı şekilde cahiliye ribâsında borcun, vadesinde ödenememesinden ötürü borç sürekli yeni sözleşmelerle tehir edilerek artırılmaktadır. Hatta bazen asıl borç basit bir meblağ olduğu halde borçlunun ödeyememesi karşılığında sürekli katlanıp büyük bir yekûn haline gelmektedir.¹¹⁷ Vaz’ ve ta’cîlde ise borçlunun zor durumda olması söz konusu olmadığı gibi muamele de ribânın aksine borçluya borcunu kolay bir biçimde ödeme imkânını vererek tek seferde son bulmaktadır.

İki muamele mahiyet ve amaç açısından da birbirinden farklıdır. Cahiliye ribâsında, borcun, ertelenmesine karşılık artırılması söz konusudur. Vaz’ ve ta’cîl muamelesinde ise borcun öne alınmasına karşılık borçta indirim yapılmaktadır ki, bu da sözü edilen ribânın tam tersidir. Diğer bir

114 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3: 162.

115 İbn Abdilber, *el-Kâfi*, 2: 670; İbrahim b. Muhammed İbn Müflih, *el-Mubdi' fî şerhi'l-mukni'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 4: 264.

116 Mâlik b. Enes, *Muvatta'u Mâlik*, 2: 672.

117 Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Abdurrahman b. Muhammed el-Mera'laşî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arâbî, 1418/1997), 2: 38.

deyişle ilk muamele erteleme ve artmadan ibaretken ikincisi ise önceleme ve eksiltmeden ibarettir. Bunun yanı sıra cahiliye ribâsı özellikle cahiliye döneminde, hatta İslâm'ın ilk yıllarında önemli bir kazanç kapısı olarak görülmekteydi. Nitekim sözü edilen ribâ âyet tarafından yasaklanınca Kureyşliler'in kazancı tehlikeye girdiğinden buna karşı çıkmış ve tepkilerini, "Alışveriş de ribâ gibidir."¹¹⁸ ifadesiyle göstermişlerdir.¹¹⁹ Buna mukabil vaz' ve ta'cîl ise yukarıda değindiğimiz gibi bir kazanç kapısı olarak görül-müş değildir. Diğer taraftan ribâ muamelesinde alacaklı, isteklerini kabul ettirmek açısından borçludan daha avantajlı bir konumdadır. Bahse konu muamelede taraflar bu noktada eşit haklara sahiptirler. Hatta bu muamelede, ribânın aksine borçlu alacaklıdan daha avantajlı bir durumdadır denilebilir. Çünkü borçlu borcunu, indirim karşılığında erken ödeme seçeneğine sahip olduğu gibi zamanında ödeme imkânına da sahiptir.

İki muamele sonuç itibarıyla birbirinden farklıdır. Cahiliye ribâsında vadenin tecil edilmesi mukabilinde borçta yapılan ziyade, borçluyu zarara sokmaktadır; alacaklıyı ise kârlı hale getirmektedir. Vaz' ve ta'cîl muamelesinde erken ödeme karşılığında yapılan indirimde ise her iki taraf da kârlı çıkmaktadır. Çünkü alacaklı bir müddet sonra alabileceğini hemen alma imkânına kavuşmaktadır. Bu da kendi ihtiyaçlarını gidermesi için önemli bir fırsattır. Borçlu da tanınan bu fırsat sayesinde borç sıkıntısından kurtulacağı gibi ileride borcun katlanması tehlikesi ile karşılaşma olasılığı yerine onun eksilme avantajını elde etmiş olmaktadır.¹²⁰ Ayrıca günümüzde de gördüğümüz kadarıyla ribâ muamelesinin birçoğu borçlunun iflasiyla, tarafların arasına kin, nefret, düşmanlık hatta bazen ölümün girmesiyle neticelenmektedir. Buna karşı aynı şey vaz' ve ta'cîl için söylenemez.

Görüldüğü üzere gerek mahiyet gerek şekil gerekse sonuç açısından olsun vaz' ve ta'cîl muamelesi ile cahiliye ribâsı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Esasen bu tür muamelenin sulh sözleşmesinin çerçevesinde değerlendirmesi daha makuldür. Nitekim alacaklının alacağın bir kısmından feragat etmesi, borçlunun zimmetinin, borcun bir kısmından beraat etmesinden ibarettir. Sulhun ise şer'in genel prensiplerine muhalif

118 Bakara, 2/275.

119 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5: 43; Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdilmeksûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.), 1: 348.

120 İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehfân*, 2: 13.

bir hükümle sonuçlanmadığı ve haramı helal veya helalı haram kılmadığı sürece caiz olması esastır. Buna göre ele aldığımız muamelede şer'î ilkelere aykırılık teşkil eden ve onda haramı helal veya aksini kılacak herhangi bir durum söz konusu olmadığı sürece caiz olarak görülebilir.

Sonuç

Vaz' ve ta'cîl muamelesinin meşruiyeti, sahâbe döneminden başlamak suretiyle günümüze kadar tartışılmalı önemli bir konu olmuştur. Esasen konunun tartışmalı olmasına sebebiyet veren temel gerekçe, birinin diğerinin gereğini engelleyecek durumda olan iki farklı rivayetin bulunmasıdır. Bunlardan biri Medine'den sürülen Benî Nadîr'in vadeli alacakları hakkında varit olan, "İndirim yapın, peşin alın." anlamındaki hadistir. Diğer ise bu hadisin tam tersinin beyan edildiği -erken ödeme indiriminin ribâ olarak nitelendiği- hadistir. İlk hadisi İbn Abbâs, diğerini ise Mikdâd rivayet etmiştir. Fukahanın çoğu ikinci hadisi gerekçe göstererek söz konusu muamelenin haram olduğuna hükmetmiştir. Buna mukabil İmâmiyye mezhebinin geneli ve Sünni mezheplere mensup bir grup fukaha ise diğer hadise dayanarak bu muameleyi mutlak olarak helal görmüşlerdir. Ancak bu iki zıt hadis amel edilebilirlik açısından karşılaştırıldığında İbn Abbâs'ın hadisinin daha sağlam olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü diğer hadisin derecesi hakkında söz sarf etmiş hadis erbabı neredeyse onun zayıflığında ittifak etmişlerdir. İbn Abbâs'ın hadisini ise zayıf kabul edenler olduğu gibi amel edilebilir derecesinde görenler; hata sahih olduğunu savunlar da olmuştur. Muameleye cevaz vermeyenler arasında bulunan bir kısım fakihin, görüşünü teyit etmek için Mikdâd'ın hadisi yerine kıyas delilini serdetmeleri bunun kanıtıdır.

Esasen vaz' ve ta'cîle cevaz vermeyenlerin en önemli delillerinden biri söz konusu muameleyi yasaklayan hadisin mefhumundan esinlenerek yaptıkları kıyas delilidir. Onlara göre erken ödeme mukabilinde yapılan indirim, vadenin uzatılması karşılığında yapılan ziyade ile aynı anlamı taşıyıp, her ikisinde de vadenin satın alınması söz konusudur. İkinci muamele cahiliye ribâsı olup haram kılındığına dair icmâ bulunduğuna göre ilki de aynı anlamı taşıdığından haram kılınması gerekir. Ancak her iki muameleyi karşılaştırdığımızda aralarında önemli farkın bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim mahiyet itibarıyla cahiliye ribâsında vadenin uzatılması karşılığında borcun artırılması söz konusuyken vaz ve ta'cilde bunun tam zıttı söz konusudur. Keza cahiliye ribâsında sadece alacaklı

kâr etmektedir. Sözü edilen muamelede ise hem alacaklı hem de borçlu kârlı çıkmaktadır. En önemlisi de vaz' ve ta'cîl muamelesinde alacaklı ve borçlunun rızaları esas alınırken cahiliye ribâsında sadece alacaklının rızası esastır. Hal böyle olunca vaz' ve ta'cîl muamelesinin cahiliye ribâsına kıyas edilmesi kıyas ma'al-fârik olur ki, bu da hiç kimse tarafından kabul görmüş değildir. Buna göre delil açısından daha güçlü olduğundan -tarafaların rızası esas alınmak suretiyle- vaz' ve ta'cîl muamelesinin caiz görülmesinde bir sakınca görülmemelidir. Ayrıca bu tür muamele, tarafların rızasıyla gerçekleştiği için -muasır âlimlerin de fetvalarında dile getirdikleri gibi- sulh kabilinden sayılmalıdır. Şer'î bir mahzuru içermeyen her sulh ise caizdir. Zaten hem fıkıh alanında bilgi birikime sahip muasır âlimlerin çoğunun hem de fetva merkezlerinin kahir ekseriyetinin konuya ilişkin cumhura değil, muameleyi caiz görenlerden yana tercihlerini yapmaları da kayda değerdir.

Bu noktada şunu da belirtmemiz gerekir ki vadeli borç akdi sırasında vaz' ve ta'cîl pazarlık konusu yapılmışsa söz konusu muamele caiz olmaktan çıkacaktır. Çünkü bu tür bir akitte tek satış içinde iki satış gerçekleşmiş olmaktadır ki, bu sarih nasla yasaklanmıştır. Cumhur da bu noktada fikir birliği etmiştir. Son tahlilde vadesi dolmamış borçta, erken ödenmesine karşılık indirim yapılmasının, asıl borç sözleşmesi sırasında şart koşulmamış olmak kaydıyla helal görülmesi maslahat açısından daha uygundur denilebilir. Muamelenin taraflar arasında sonradan yapılan karşılıklı şart biçiminde vuku bulması veya herhangi bir şart koşulmaksızın teberru şeklinde meydana gelmiş olması helal olmasına halel getirmemektedir.

Kaynakça

Akîlî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. *ed-Dü'afâü'l-kebîr*. Thk. Abdulmutî Emin Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984.

Usmânî, Muhammed Takî. *Bühûsün fî kadâya fıkhiyye mu'âsire*. 3. Baskı. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1432/2011.

Âmilî, Muhammed b. el-Hasan el-Hürr. *Vesâilü's-Şî'a ve müstedrekühâ*. 22 Cilt. Kum: Mehîr, 1414/1994.

Apaydın, H. Yunus. "İbrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 263-266. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Askalânî, Ahmed b. Ali İbn Hacer. *el-Metâlibu'l-âliyye*. Thk. Komisyon. 19 Cilt. B.y: Dâru'l-Âsime li'n-Neşr ve't-Tavzî, 1419/1998-1420/2000.

Atar, Fahrettin. "Mükâtebe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 531-533. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Atar, Fahrettin. "Sulh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 481-485. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Azîzî, Halid. "Da' ve te'accel 'inde'l-fukâha". *Mecelletü't-Terbiyye ve'l-İlim*. 12/3 (2011): 202-220.

Bereketî, Muhammed 'Amîm. *et-Ta'rifâtü'l-fıkhiyye*. B.y. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.

Beydâvî, Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Thk. Abdurrahman b. Muhammed el-Mera'laşî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arâbî, 1418/1997.

Beyhakî, Muhammed b Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye. *Câmi'u'l-fikh*. 7 Cilt. ed. Yüsrî es-Seyyid Muhammed, 1421/2000.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. Thk. Muhammed Züheyr. 9 Cilt. b.y. Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.

Buhûtî, Muhammed b. Ahmed. *Hâşiyetü'l-halvetî 'alâ Münthehe'l-irâdât*. Thk. Sâmî b. Muhammed eS-Sakîr-Muhammed b. Abdillâh el-Lehîdân. 7 Cilt. Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1432/2011.

Candan, Abdurrahman. "İletin Formelliğinden Benzerliğin Sadeliğine: Hükümlerin Tespitinde Şebeh Yöntemi". *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]* 48/1, (2012), 123-134.

Cessâs, Ahmed b. ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. 8 Cilt. B.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1431/2010.

Cevâhirî, Hasan. *Bühûsün fi'l-fikhi'l-mu'âsır*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'z-Zehâir, ts.

Cündî, Halîl b. İshak. *et-Tavdîh fî şerhi muhtasari'l-fer'î li İbni'l-Hâcib*. Thk. Ahmed b. Abdilkerîm Necîb. 8 Cilt. Nşr. Merkezi Necîbveyh li'l-Mah-tûtâtî ve Hidmeti't-Türâs, 1429/2008.

Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah. *Kitâbu't-telhîs fî usûli'l-fikh*. Thk. Abdullah Nîbâlî-Beşir Ahmed el-Ömerî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâir'i-İslâmiyye, ts.

Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. Thk. Şuayb el-Arnâvut vd., 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Mürâbaha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 148-152. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Ebû Ömer, Dübyân b. Muhammed b. ed-Dübyân. *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye esâleten ve mu'âsereten*. 20 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd, 1432/2011.

Ebû Zehre, Muhammed. *Bühûsün fi'r-ribâ*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.

Ezrakî, Muhammed b. Abdullah el-Mekkî. *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*. Thk. Rüşdî es-Sâlih Muhlis, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Endülüs li'n-Neşr, ts.

Fâsî, Ahmed b. Ahmed Zerûk. *Şerhu Zerûk 'alâ metni'r-Risâle*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006.

Gül, Ali Rıza. "İslâm'daki Faiz Yasağının Temeli Olarak Câhiliye Ribâsı". *CUID* 21/ 1 (2017): 701-748.

Hâkim, Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*.

Thk. Mustafa Abdulkâdir 'Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.

Heysemî, Ali b. Ebî Bekr. *Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*. Thk. Hisâmüddîn el-Küdsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Küdsî, 1414/1994.

Heytemî, Ahmed b. Muhammed İbn Hacer. *ez-Zevâcir an iktirâfi'l-kebâir*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1407/1987.

Hinn, Mustafa. v.diğr. *el-Fıkhu'l-menhecî 'alâ mezhebi'l-imâm eş-Şâfiî*. 8 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992.

İbn 'Affâne, Hisâmüddîn b. Musa Muhammed. *Yes'elûneke 'ani'l-mu'âmelâti'l-mâliyyeti'l-mu'âsire*. Kudüs: El-Mektebetü'l-İlmiye, 1430/2009.

İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah. *el-İstizkâr*. Thk. Muhammed 'Atâ Muhammed Ali Muavviz. 9 Cilt. Beyrut: Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000.

İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah. *el-Kâfi fî fikhi ehli'l-Medîne*. Thk. Muhammed Ahyed el-Moritânî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, 1400/1980.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer. *Reddu'l-muhtâr 'alâ dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.

İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye. *Ahkâmu ehli'z-zimme*. Thk. Yusuf b. Ahmed el-Bekrî-Şâkir b. Tefik el-Ârûrî. 3 Cilt. ed-Demâm: Ramâdî li'n-Neşr, 1418/1997.

İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye. *İğâsetü'l-lahfân fî mesâyidi's-şeytân*. Thk. Muhammed Hâmid el-Fakî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.

İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye. *İ'lâmü'l-muvakki'în 'an rabbi'l-âlemîn*. Thk. Muhammed Abdusselâm İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1991.

İbn Kudâme, Abdurrahman b. Muhammed el-Makdisî. eş-Şerhu'l-Kebîr (*İnsâf ve İknâ'* ile birlikte). Thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Turkî-Abdulfettâh Muhammed el-Huluv. 30 Cilt. Kahire: Hecer li't-Taba'e ve'n-Neşr, 1415/1995.

İbn Kudâme, Muhammed b. Abdullah. *el-Müğnî*. 10 Cilt. B.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim. *Lisânü'l-'arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 1414/1994.

İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed. *el-Mubdi' fî şerhi'l-Mukni'*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.

İbn Nüceym, Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Hafîd. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004.

İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî. *Mecmu'u'l-fetâvâ*. Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. 35 Cilt. Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd li Tabâ'ati'l-Mushafi's-Şerîf, 1416/1995.

İbnu'l-Kattân, Ali b. Muhammed. *Beyânu'l-vehm ve'l-ihâm fî kitâbi'l-ahkâm*. Thk. el-Hüseyn Âyet Said, 6 Cilt. Riyad: Dâru Taybe. 1418/1997.

İbnü'l-Mulakkın, Ebû Hafs Ömer. *Muhtasaru talhisi'z-zehebî*. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1411/1990.

İmrânî, Yahya b. Ebi'l-Hayr. *el-Beyân fî mezhebi'l-imâmi's-Şâfiî*. Thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî. 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2001.

Kayravânî, Abdullah b. Abdurrahman. *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât 'alâ mââmâ fî'l-müdevvene min ğayrihâ mine'l-ümmehât*. Thk. Komisyon. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1420/1999.

Koçyiğit, Talat. *Hadîs Usulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.

Komisyon. *el-Mevsû'atü'l-fikhiyetü'l-kuveytiyye*. 45 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404-1427/1983-2006.

Komisyon. *Fetvalar*. 4. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Komisyon, "Hükümü hasmi cüz'in mine'd-deyn mukâbili's-sidâdi'l-mübakkir", (Meclisü'l-İftâ ve'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2018), 255, <https://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=573#.XVTJ--Mza-vE> (15.8.2019).

Komisyon, "Hükümü hasmi cüzün min'd-deyn mukâbil's-sidâdi'l-mü-

bakkir”, (Fetva kurulu, 2017), 3331, <https://www.aliftaa.jo/Question2.aspx?QuestionId=3331#.XVTCYOMzaE>

Komisyon, “Hükmü vad’i ba’di’-deyn ikâ ta’cili’s-sidâd”, (Fetâvâ İslâmiyye Sahîha, 2016), <http://toyor-aljnah.com/vb/2017-855396.html> (15.8.2019).

Lahmî, Ali b. Muhammed. *et-Teb sire*. Thk. Ahmed Abdülkerim Necîb. 14 Cilt. Katar: Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şüûnü’l-İslâmiyye, 1432/2011.

Mâlik, Ebû Abdullah b. Enes. *Muvatta’u Mâlik*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1406/1985.

Matrak, Ömer b. Abdülaziz. *er-Ribâ ve’l-mu’âmelâti’l-mesrafiyye fi nazari’s-şerî’ati’l-İslâmiyye*. B.y. Dâru’l-Âsime, ts.

Mâverdî, Ali b. Muhammed. *el-Hâvi’l-kebîr fi fikhi’l-İmâm eş-Şâfiî*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419/1999.

Merdâvî, Ali b. Süleyman. *el-İnsâf fi ma’rifeti’r-râcih minel’l-hilâf*. 30 Cilt. B.y.: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.

Mısrî, Refik Yunus. *Bühûsün fi’l-iktisadi’l-İslâmî*. Dımaşk: Dâru’l-Mektebî, 1430/2009.

Müzenî, İsmail b. Yahya. *Muhatasaru’l-Müzenî*. Beyrut: Daru’l-Ma’ri-fe, 1410/1990.

Nevevî, Yahya b. Şeref. *Ravdatü’t-tâlibîn ve ‘umdetü’l-müftîn*. Thk. Zuhayr eş-Şâviş. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1412/1991.

Özsoy, İsmail. “Faiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 110-126. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Râcihî, Abdulaziz b. Abdullah. *Şerhu ‘umdeti’l-fıkıh*, nşr. <http://www.islamweb.net>.

Remlî, Muhammed b. Ahmed. *Nihâyetü’l-muhtâc ilâ şerhi’l-minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1404/1984.

Sakalî, Muhammed b. Abdillâh et-Temîmî. *el-Câmi’ li mesâili’l-müdevvene*. Thk. Komisyon. 24 Cilt. B.y. Dâru’l-Fıkr li’t-Tabâ’ati ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 1434/2013.

Sâlûs, Ali Ahmed. “el-Bey’ bi’t-taksît: nezarâtün fi’t-tatbîki’l-‘amelî”. *Cidde: Mecelletu Mecma’i’l-Fıkhi’l-İslâmî* 6/1 (ts.): 154-174.

Sen'ânî, Muhammed b. İsmail. *et-Tahbîr li idâhi ma'âni't-teysîr*. Thk. Muhammed Subhî. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1433/2012.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *Şerhu's-Siyerî'l-kebîr*. B.y.: eş-Şirke-tü's-Şerkiyye li'l-İ'lânât, 1391/1971.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.

Sübkî, Ali b. Abdilkâfi. *Fetâvâ's-Sübkî*. 2 Cilt. B.y. Dâru'l-Me'ârif, ts.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî kavâ'id ve fûrû'î fikhî's-Şâfi'iyye*. b.y. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan. *Muvatta' Mâlik rivâyetu Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*. Thk. Abdulvehhâb Abdullatîf. B.y.: el -Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Şîrbînî, Muhammed Hatîb. *Müğni'l-muhtâç*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.

Şinkîtî, Muhammed b. Muhammed el-Muhtâr. *Şerhu Zâdi'l-müsteknî*. Nşr. <http://www.islamweb.net>. 186: 17.

Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb fî'l-fikhî's-Şâfiî*. Beyrut: 3 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câm'iu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdulmühsin et-Türkî. 26 Cilt. B.y.: Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye bi Dâri Hicr, 1424/2004.

Tahâvî, Ahmed b. Muhammed. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. Thk. Şuayb el-Arnâvut, 16 Cilt. B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.

Tehânevî, Zafer Ahmed el-Usmânî. *İ'lâü's-sünen*. 22 Cilt. Pakistan: İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1415/1994.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî* Thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1419/1998.

Yaşar, Mehmet Aziz. "Kavl-i Kadîm Ve Kavl-i Cedîd Ayrımının İmam Şâfiî'nin Usûl Anlayışına Yansıması". *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 13/17 (2018): 353-380.

Mehmet Aziz Yaşar

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Şuayb el-Arnavût ve diğçerleri. 25 Cilt. B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.

Zeyla'î, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik ve şerhu's-Şilbî*. 6 Cilt. Bûlâk: Matba'u'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1313/1895.

Zühaylî, Vehbe. *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletühu*. 10 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, ts.

Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâkî. *Şerhu'z-Zürkânî 'alâ Muvattai'l-İmâm Mâlik*. Thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd 4 Cilt. Kahire: Mektebetu's-Sikâfeti'd-Dîniyye, 1424/2003.

Useymîn, Muhammed b. Salih. *el-Likâü's-şehrî*, nşr. <http://www.islamweb.net>.